
KLAROVA IDEA VZDĚLÁVÁNÍ NEVIDOMÝCH DĚTÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH

– 200 LET SOUKROMÉHO ÚSTAVU PRO SLEPÉ DĚTI A NA OČI CHORÉ

– HRADČANSKÉHO ÚSTAVU PRO SLEPÉ

Monika Mužáková

Anotace: Článek připomíná založení Soukromého ústavu pro slepé děti a na oči choré v roce 1807 a jeho proměny v průběhu 19. století a na počátku 20. století. Na pozadí historických souvislostí hodnotí jeho bez nadsázky zásadní podíl na vynikající, dvě století trvající výchovné a kulturní tradici nevidomých v českých zemích. Autorka zdůrazňuje, že cíle začít vzdělávat nevidomé děti bylo možno dosáhnout díky lidské i tvůrčí odvaze Aloise Klara (1763–1833).

Klíčová slova: legislativní prostředí, A. Klar, Soukromý ústav pro slepé děti a na oči choré – Hradčanský ústav pro slepé, počátky vzdělávání nevidomých dětí.

Motto: Dějiny vzdělávání nevidomých, stejně jako celé lidské dějiny, jak je charakterizuje Pešková, „se postupně stávají dějištěm vnitřního boje člověka, výrazem jeho svobody vůči tomu, co jest“.¹

1. Právní rámec vzniku ústavu

V historii vzdělávání lidí se zrakovým postižením sehrály první výchovné instituce, založené za účelem poskytnout nejprve dětem základní vzdělávací a sociální dovednosti, jedinečnou roli. Postupně totiž ovlivnily nejen vlastní vzdělanost, ale také možnosti následného pracovního a kulturního uplatnění i společenského začlenění těchto dětí. Na tyto první ústavy je nutno pohlížet v širších souvislostech

společenského kontextu, zejména ve vztahu k sociálním, vzdělávacím i kulturním poměrům doby, ve které jednotlivé instituce vznikaly a postupně rozvíjely svoji činnost.

Historický vývoj péče o nevidomé v českých zemích, stejně jako o lidi jinak zdravotně postižené, chronicky nemocné a „ochrany potřebné“ se utvářel v těsné souvislosti se způsoby, jak se vyvíjela oblast správního práva v rakouské monarchii.

¹ PEŠKOVÁ, J. *Role vědomí v dějinách*. Praha, 1997, s. 65.

1.1 Rámec školské legislativy

Z předpisů, vydaných na území Rakouska-Uherska a později samostatného Československa, je možno uvést následující: prvním počinem bylo nařízení dolnorakouské vlády o povinné výchovné péči o slepé děti z 26. listopadu 1818, které vágně doporučovalo přijímání chudých slepých dětí do veřejných škol. Na pozadí tohoto letopočtu a data založení prvního slepeckého ústavu v Čechách v roce 1807, musíme o to více ocenit význačnou novátorskou roli, prozíravost i odvalu Aloise Klara při vybudování první vzdělávací instituce pro nevidomé u nás.

Navíc se jeví jako velmi pravděpodobné, že úsilí A. Klara a zejména jeho vynikajícího současníka, rakouského tyflopeda Johanna Wilhema Kleina (1765–1848), zakladatele prvního podobného ústavu ve Vídni (pravděpodobný rok je uváděn 1808 nebo 1809), dalo jistý impuls i správnímu aparátu. Klein také v roce 1810 dává podnět ministerstvu školství k uzákonění povinné školní docházky nevidomých dětí starších deseti let v místě bydliště.² Zde je nutno se zeptat, jak by asi tento dobrý integrační úmysl v praxi, při tehdejší úrovni základního školství v Rakousku a úplné absenci základní metodiky práce s nevidomým žákem, speciálních pomůcek a neznalosti specifických pedagogických přístupů, dopadl. V této souvislosti se násobí pokrokovost myšlenky založení naší první speciální

vzdělávací instituce, ve které se „poskytovalo (v Hradčanském ústavu, pozn. aut.) na tu dobu dosti značné vzdělání, které bylo vyšší, než dostal obvyklý průměr obyvatelstva zdravého, natož slepců“.³

Právě na základě vzniku a postupného rozšiřování speciálních ústavů na dalších místech monarchie povolila roku 1821 rakouská Studijní komise dvorská svým výnosem možnost vzdělávat nevidomé v těchto zařízeních.

Studijní dvorská komise vydala 7. května 1847 nařízení, které mj. obsahovalo praktické pokyny pro vyučování slepých dětí v obecné škole. Velkou změnu k lepšímu přinesl říšský výnos ze 6. července 1881, vydaný Ministerstvem kultu a vyučování, který s odvoláním na říšský zákon z r. 1869, o povinné školní docházce, určuje zřizovat při obecných školách oddělení pro slepé děti. Tento zákon byl následně novelizován 2. května 1883 a ukládal zřizovat školy pro „*neplnosmyslné a zaostalé*“. Na tuto zákonnou normu navázal Zemský zákon moravský č. 33 z 18. února 1890, o výchově hluchoněmých a slepých dětí, který nařizuje povinnou školní docházku pro slepé děti v rozmezí 4 hodin denně. Tento zákon recipovala Československá republika v r. 1918. A až po dalších deseti letech, v roce 1928, schvaluje Ministerstvo školství a národní osvěty jednotné směrnice a učební osnovy pro „*úchylné*“ děti, tedy i pro nevidomé žáky.

² SMÝKAL, J. *Tyflopedické kalendárium*. Brno : 1995, s. 29.

³ SOLAROVÁ, S.; ŠARBACH, Z. *Dějiny nejstarší školy pro nevidomé v Čechách*. Praha : 1992, s. 20.

1.2 Rámec sociálních a zdravotně-sociálních zákonů

S ohledem na často bezprostředně navázanou sociální stigmatizaci lidí s postižením, je patrná souvislost podmínek pro založení Hradčanského ústavu se zákonodárstvím přijatým na pomoc lidem v nouzi a jejich sociální ochranu v rakouské monarchii. Veškerá tato péče spadala do oblasti veřejného chudinství.

V celé monarchii převažovala církevní chudinská péče nad veřejnou, přibližně až do konce 18. století. Úloha obcí se omezovala většinou pouze na různé formy regulace žebroty. S narůstajícím počtem městské i venkovské chudiny, souvisejícím s průmyslovou revolucí v českých zemích a se zrušením nevolnictví v rakouské monarchii (1781), musela i Vídeň přistoupit k řešení problému masové chudoby novodobým typem chudinské péče, subvencované z veřejných rozpočtů.

Jednou z prvních právních norem v oblasti chudinství jsou *Pravidla direktivná* Josefa II., z 16. dubna 1781, ve kterých se přihlíží ke zřízení institucí pro mládež opuštěnou (nalezince, porodnice, sirotčince), pro nemajetné nemocné (nemocnice) a pro choré k výdělku nezpůsobilé. Podle těchto direktiv byly zakládány „farní ústavy“, které v různých formách přetrvávaly až do přijetí domovského zákona v roce 1863.⁴

Klíčová zákonná ustanovení, která umožnila zřizovat odborné ústavy pro

„mládež ochrany potřebnou“, byla ovšem přijata až na počátku 20. stol. Péče o zřizování těchto ústavů je „odkázána“ zemskému zákonodárství. Podle zákona č. 62 ř. z. z roku 1901 a zákona č. 78 ř. z. z roku 1902 se zřizuje zemský fond sirotčí z části přebytků společných sirotčích pokladen. Z něho mohly jednotlivé země získávat na *ústavnictví* finanční prostředky.

1.3 Rámec spolkových zákonů

Je zřejmé, že počáteční orientace při vzniku našich nejstarších institucí pro nevidomé – Hradčanského ústavu i Klarova ústavu (1832) – výhradně na soukromou dobročinnost, má úzkou souvislost s novou společenskou situací.

Na začátku 19. stol. se nový, moderní typ spolčování, založený na zcela svobodně zvoleném společném cíli, stává jednou z cest k přijmutí a realizaci nově pojmenovaných duchovních úkolů člověka: pozitivně se angažovat ve prospěch rozumu, pokroku a sociální spravedlnosti. Právě v sociální oblasti (stejně jako ve vědě a umění) spolky začaly nahrazovat velmi nedostatečnou angažovanost státu.

Právo spolčovací se tak v průběhu devatenáctého století stává nedílnou součástí rakouského zákonodárství, které musí reagovat na změněnou společenskou realitu, související s novým pojetím lidské svobody. Spolkové právní normy monarchie do roku 1843 jsou nesystémové. Výjimku tvoří pouze podpora vzniku dobročinných

⁴ *Ottův slovník naučný*. Díl XII. Praha, 1883, s. 435.

spolků působících na poli rozvoje vědy, umění a sociální pomoci z roku 1816.

Po éře absolutismu a návratu svo-
bodnějších poměrů v 60. letech vzniká
v monarchii množství nových, ryze
českých, národně orientovaných spolků,
a dobrovolné občanské sdružování jako
masový společenský jev vytváří tlak na
přijetí potřebného právního rámce. Přijatý
zákon č. 134/1867 ř. z., o právě spolčova-
cím, upravil podmínky pro spolčování na
území českých zemí na více než osmdesát
let, a to až do roku 1951.

2. Privat Erziehungs – und Heil – institut für arme blinde Kinder und Augenranke – Soukromý ústav pro vychovávání a léčení chudých slepých dětí a na oči chorých

*„Kdo dovede veřejnost přesvědčit o potře-
bě jakékoli reformy, učinil rozhodný krok
k jejímu uskutečnění.“ J. St. Mill*

Na málokterou významnou postavu
naší speciální pedagogiky se tato slova
nehodí přiléhavěji než na Aloise Klara.
Jeho stručný životopis neprezentuje pouze
jeden obdivuhodný lidský osud, ale také
pomáhá nám objasnit vzdělávání nevido-
mých v jeho nesnadných počátcích.

2.1 Alois Klar

„Přestože byl považován ve své době
za vynikajícího pedagoga, dnes je znám

především jako velký humanista, dobro-
ditel a organizátor péče o slepé občany
a mecenáš umění a chudých studentů
filologie.“⁵

Alois Klar
(20. léta 19. století)

Alois Klar se na-
rodil 25. dubna 1763
v Ústěku u Litoměřic
do vzdělané středo-
stavovské rodiny.
Záhy mu zemřel otec
a při požáru města
přišla rodina o veš-
kerý majetek. Alois
Klar studoval na li-
toměřickém gym-
názium s vynikajícími

výsledky, jako samouk se navíc naučil
francouzsky, italsky a anglicky. Již v nece-
lých sedmnácti letech byl přijat na Karlovu
univerzitu, obor filozofie. V devatenácti
letech se stal doktorem tohoto oboru.
V letech 1782–1786 studoval teologii, ale
díky naprostému psychickému přepětí
arcibiskupský seminář nedokončil. Klar
byl nucen vrátit se domů. Získal místo
učitele gramatiky na gymnázium v Lito-
měřicích. Byl velmi oblíbeným pedagogem
a literátem, v roce 1801 mu město Lito-
měřice udělilo čestné občanství. Oženil se
s Rosinou Schönovou z Rumburka, která
mu stála věrně po boku i v jeho filantro-
pických aktivitách, a která byla přezdívána
později chovanci Klarova ústavu „Matkou
slepých“. Z pěti dětí čtyři zemřely, ale syn
Pavel Alois Klar (1801–1860) se později

⁵ *Kdo je kdo v našich dějinách do r. 1918.* Praha, 1996, s. 198.

stal pokračovatelem v práci na poli slepectví. Když se filologie profiluje na Karlově univerzitě jako samostatný studijní obor, je dne 7. listopadu 1806 Alois Klar jmenován prvním profesorem řecké filologie a klasické literatury. Odstěhoval se do Prahy. Pro studenty často organizoval ve svém bytě a později v Klementinu populární nedělní veřejná řečnická a deklamační cvičení, kam zařazoval také českou původní i překládovou poezii. Zapůsobil mj. na Františka Čelakovského i Karla Hynka Máchu. Od roku 1806 byla Klarovi svěřena katedra klasické filologie. Funkci děkana filozofické fakulty vykonával v letech 1820–1821. V té době měl Klar již velký vliv na mladou inteligenci svými dobově podmíněnými charitativními počiny.⁶ Výtěžky ze své vědecké publikační a literární činnosti věnoval výhradně na humanitární účely, na podporu vzdělání chudých posluchačů filozofie. Založil nadaci pro studium mladých umělců v Římě a fond na podporu nemocnice v Rumburku.

„Profesor Alois Klar zemřel 25. března 1833, když do posledních chvil byl mezi svými slepci. Ještě předtím byl za své zásluhy jmenován čestným občanem Král. hl. města Prahy, k jeho počtě bylo též pojmenováno náměstí na malostranském předměstí Mánesova mostu.“

Evropskou proslulost si ale získal především tím, že jako první v českých

zemích nasadil síly pro naplnění práva nevidomých na vzdělávání a institucionální ochranu. Péči o nevidomé věnoval prof. Klar a jeho potomci nejen téměř veškeré svoje finanční prostředky, ale zejména pečť neutuchající osobní angažovanosti a horlivosti. Poctivě se pokoušel naplnit svoje životní krédo: „Prospěti lidstvu podle nejlepších svých sil.“ Jeho životní snahy na poli slepeckého školství jsou však nejtěsněji spjaty se vznikem Hradčanského ústavu.

2.2 Okolnosti založení prvního ústavu pro nevidomé ve střední Evropě

„Obraz sociální situace v našem státě by byl neúplný a neucelený, kdyby na něm nebyla zakreslena úctyhodná činnost dobrovolné, humanitní a sociální služby a její velkolepá zařízení, vybudovaná z popudu sociální dobročinnosti.“⁷

Na začátku 19. stol. neexistuje v celém Rakousku jediná specifická instituce, která by poskytovala péči nevidomým. S největší pravděpodobností nezávisle na sobě a téměř ve stejnou dobu začali J. W. Klein (1804) ve Vídni a v Praze A. Klar (1806) usilovat o změnu tohoto stavu.

Vlastním impulzem k počátku soustavné péče o nevidomé v Čechách se stal finanční obnos, původně určený na stavbu druhého pražského mostu přes

⁶ *Dějiny Univerzity Karlovy 1348–1990*. Díl 3, 1802–1918. F. Kavka; J. Petrání (red.). Praha: Karolinum, 1997.

⁷ TVRDONĚ, A. *Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v Republice československé v roce 1931*. Díl II. Praha, 1937, s. 8.

Vltavu. Když se od tohoto úmyslu upustilo, mnozí mecenáši svolili, aby nejvyšší purkrabí hrabě Josef Wallis (1767–1818), známý svými zásluhami v chudinské péči, sám rozhodl o jeho využití. Při tomto rozhodování sehrál významnou úlohu univerzitní profesor Josef Mader (1754–1815), sám již v té době stížený těžkou oční chorobou. Pravděpodobně je to on, kdo navrhuje za sebrané peníze otevřít ústav pro slepé. S touto myšlenkou seznámil svého přítele a lidumila Prokopa rytíře Platzera (1758–1825), který byl v blízkém kontaktu s hrabětem Wallisem. Když oba přátelé uvažovali, koho pověřit praktickým provedením celého záměru, byli to Klarovi studenti, kteří jim navrhli svého populárního učitele.⁸

Klar si na vlastní náklady bere do své domácnosti několik nevidomých dětí, aby rozpoznal, v čem spočívá případná rozdílnost v možnostech a způsobech chování takto postižených dětí. Až poté, roku 1807, Alois Klar vtělil vlastní empirické poznatky do stanov nového spolku a 4. června 1807 je do Vídně zaslána žádost o povolení zřízení ústavu. Císař František I. této žádosti vyhověl v prosinci téhož roku. K tomuto účelu císař daroval budovu bývalé říšské německé kanceláře v Lorentánské ul. čp. 178. Alois Klar se tak stal spoluzakladatelem prvního výchovného ústavu pro nevidomé ve střední Evropě – Soukromého ústavu pro vychovávání

a léčení chudých slepých dětí a na oči chodících v Praze. Ten od roku 1838 nesl název Český soukromý výchovný a léčebný ústav pro slepé a roku 1918 byl přejmenován na Hradčanský ústav.

Ačkoli se Klarovi při získávání finančních prostředků na založení ústavu podařilo oslovit mocenskou i finanční elitu a současně vytyčit cíl, který korespondoval s naléhavou reálnou společenskou potřebou řešit nějak situaci slepců, přesto z nedostatku finančních prostředků mohl přijmout v prvním roce (1808) pouze čtyři hochy. (Ústav chtěl dle stanov zabezpečit od počátku dvanáct chlapců.)

Studujeme-li stanovy tohoto našeho nejstaršího ústavu pro nevidomé, je zřejmá snaha jeho zakladatelů poskytovat péči výhradně nejchudším slepcům. Na několika místech tato skutečnost je opakovaně zdůrazněna: „Proto přihlíží ústav tento zvláště k nejpotřebnějším a nejnuznějším slepcům nejchudší třídy lidu a činí je přede všemi jinými vlastním předmětem své péče...“ „... (ústav) se musí nyní obmezovati toliko na nezhojitelné chudé slepé děti.“⁹

Záměrem ústavu také od počátku bylo zachránit slepé od „tísnicí nudy, nečinnosti a navyknutí užitečné pracovitosti, aby sobě někdy potřebnou výživu sami mohli opatřiti“. „...právě nejnuznější a nejzanedbanější chudé dítě má v něm (v ústavu, pozn. aut.) při obmezených

⁸ SOLAROVÁ, S.; ŠARBACH, Z. *Dějiny nejstarší školy pro nevidomé v Čechách*. Praha, 1992.

⁹ *Stanovy*, 1808.

možnostech nabytí poučení a výcviku, aby si výživu svoji později samo opatřiti mohlo a žebrotu uvarováno bylo.“¹⁰ Cílem ústavu bylo také „vychovat i a vzdělati slepce v mravně dobré, spokojené lidi a občany“.^{11, 12} Z výše uvedeného jasně vyplývá, že od počátku nešlo o ústav zaopatřovacího azylového typu, ale o ústav výchovně-vzdělávací.

Jak se ale v Hradčanském ústavu i v ostatních prvních ústavech pro slepce rozcházel původní ideje o poslání těchto institucí s každodenní realitou, to je ovšem jiná otázka. Malou představu o situaci, ve které se ústav během působení jeho prvního ředitele Platzera (1807 až do jeho smrti 1825) nacházel, vytušíme ze slov A. Klara, který ústav přebral (1825) po něm:

„Je to již dlouho, co jsem si předsevzal sestavit rozvoj Pražského soukromého institutu pro chudé slepé děti a pro zrakově postižené od jeho založení v pokud možno obsažném celku. Avšak mnoho věcí mně bránilo v jeho provedení. Když

jsem však v roce 1825 převzal ředitelství tohoto soukromého ústavu, přesvědčil jsem se, že uskutečnění tohoto předsevzetí je žádoucí a důležité, neboť mnohé krásné rysy ze života dobrosrdečných lidí a mnohé radostné události, které tento ústav při jeho zrození potkaly – po téměř dvaceti čtyřech letech – jsou zapomenuty, jen některým vyvstávají ve vděčné vzpomínce v duši.“¹³

Klar se po převzetí ústavu snažil zlepšit jeho finanční situaci a založil Klarovu slepeckou nadaci (1826), kam sám přispěl částkou 1298 zlatých na vytvoření jednoho nadačního místa pro chudého slepce z litoměřického kraje. Po tříletém působení však odešel, zřejmě pro neshody ohledně dalších perspektiv ústavu.

2.3 Klarův zaopatřovací a zaměstnávací ústav slepců v Praze

Klar si totiž začal jako první uvědomovat, jak je důležitá návaznost na uplatnění slepců po odchodu ze vzdělávacího ústa-

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Tamtéž.

¹² Tato slova z roku 1807, kdy jejich autoři věděli o potřebách nevidomých tak žalostně málo, stejně tak jako o psychologii, oftalmologii, sociální patologii..., porovnejme se závěrem z vědecké konference „Edukace a rehabilitace zrakově postižených na prahu nového milénia“ z roku 2002: „Hlavním cílem rehabilitace zrakově postižených byl konstatován osobní spokojený život a zaměstnanost zrakově postižených, z čehož plyne důležitý úkol pro rehabilitogy a další zainteresované pracovníky... (CERHA, J. Tyfloservis jako celostátní projekt rehabilitace nevidomých a slabozrakých, s. 284. In JESENSKÝ, J. (ed.). *Edukace a rehabilitace zrakově postižených na prahu nového milénia*. Sborník konference. Hradec Králové, 2002, s. 197.)

¹³ KLAR, A. Paměti Pražského soukromého institutu pro chudé slepé děti a na oči choré. In KNEIDL, P. *Pražská léta německých a rakouských spisovatelů*. Praha : Pražská edice, 1977, s. 26.

vu. Viděl, že žáci Hradčanského ústavu, ač se jim dostalo speciální slepecké výchovy, nedokáží obstát samostatně v dalším životě. Zamýšlel proto zřídit nový ústav, který by zajistil slepce „od kolébky do hrobu“. Po svém odchodu z místa ředitele proto všechny své síly soustředil na otevření vlastního zaopatřovacího a zaměstnávacího ústavu pro dospělé slepce. To se mu podařilo až v roce 1832, rok před smrtí. Klarův ústav slepců, jehož budova sídlila nejprve v Praze na Kampě a poté od roku 1837 na dnešním Klárově, dosáhl světové proslulosti zejména díky výuce slepeckých řemesel.

3. Rozvoj Hradčanského ústavu

Vraťme se ale zpět k činnosti prvního ústavu pro nevidomé.

Díky dalšímu řediteli Hradčanského ústavu rytíři Josefu Procházkovi (1770–1884) došlo ke zvýšení počtu chovanců na třicet a k přestěhování z původní budovy do větších prostor, kde sídlí dodnes.¹⁴

23. června roku 1879 přejímá správu a výuku v ústavu (pravděpodobně kvůli

nedostatkům v hospodářském vedení a špatné finanční situaci) kongregace Milosrdných sester Karla Boromejského. Církevní vedení ústavu nabývá vrch, zatímco ostatní stávající slepecké výchovné a vzdělávací ústavy na území Čech a Moravy (stejně jako později vzniklé) zůstaly laické. Klarův náboženský duch o „vzneseném poslání každého člověka, i slepce“, byl přeměněn ve strnulý náboženský dril. Počet žáků se však postupně rozšířil až na osmdesát.

Až do roku 1906 byl k ústavu přidružen „léčebný ústav pro chudé nemocné každého věku, obojího pohlaví a každého náboženství“,¹⁵ kde přední čeští oční lékaři prováděli i poměrně složité operace. Zde je dlužno připomenout, že již v roce 1780 rozhodli čeští stavové, že o nemajetné zrakově postižené občany z celé země bude pečovat oční lékař – operatér se sídlem v Praze. Tito lékaři prováděli ve svých domech na účet stavovského fondu i příslušné operační zákroky. Tato instituce pokračovala ve své činnosti do poloviny 19. stol.¹⁶

¹⁴ Je poněkud méně známo, že se svolením císaře byly v krátkém časovém sledu zakoupeny postupně dvě budovy, jak to dokládá Vlček: „V r. 1837 palác (bývalý Wrbnovský, Loretánská ul. 19, čp. 104/ IV, pozn. aut.) se zahradou koupil soukromý Ústav pro slepce a pro jeho potřeby se velké sály ve 2. p. rozdělovaly příčkami... V r. 1837 byly některé prostory 1. patra (Traunovského domu čp. 103/IV, pozn. aut.) zakoupeny Ústavem slepců a provozně propojeny se sousedním domem čp. 104, ve kterém ústav sídlil.“ (VLČEK, a kol. *Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany*. Praha, 2000, s. 324, 325.).

¹⁵ Stanovy z r. 1808, § 7.

¹⁶ HLAVÁČKOVÁ; SVOBODNÝ. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha, 1999, s. 87-89.

Ústav byl veden kuratoriem, které tvořilo jedenáct virilních (tzn. nevolených, z titulu své funkce dosazených) členů, zejména církevních hodnostářů (v čele stál vždy opat strahovský), vysokých státních úředníků a zástupců šlechty. Ti volili ze svého středu na dobu tří let administrativního ředitele, který byl určitou spojkou mezi kuratoriem a představenou řádovou sestrou. Postupně sílil vliv řádových sester, ředitelství podle dohody pouze tvořilo osnovy, zajišťovalo učební pomůcky a zabezpečovalo přijímání a propouštění chovanců. „Pro slepce v moderní skeptické době bylo možno ještě získat nejvíce finančních prostředků a proto řádové kruhy s nevšední houževnatostí hájily právě obor slepeckého školství a slepecké asyly, využívající rozpaků a bezradnosti oficiálních kruhů pedagogických.“¹⁷

V Hradčanském ústavu se podle domácího řádu až do r. 1918 hovořilo dvojjazyčně, střídavě týden německy a týden česky (v úplných počátcích ale asi jenom německy). O používání německého a českého jazyka při vyučování nám lepší představu poskytuje J. Škoda: „... Jazykový dualismus byl již jen přežitkem a formální setrvačností ... učitelka třetí třídy, ctihodná sestra Aquina (občanským jménem Anna Sedláčková, viz dále), důsledně dodržovala vyučování v obou jazycích ... učil

se například německý slepecký zkratkopis, i když chovanci německy neuměli.“ „Tato dvojjazyčnost byla tedy celkem neškodná, ale znamenala velké ochuzování ve školním vzdělávání, neb Češi v německém týdnu vlastně zbytečně proseděli školní čas, neboť obsahu vyučování většinou nerozuměli.“¹⁸ Tento dualismus trval až do vzniku samostatného Československa, přestože: „V Ústí n. Labem byl zřízen německý ústav slepců a vídeňské slepecké ústavy odsávaly většinu slepců německé národnosti, v Hradčanském ústavu bylo jen mizivé procento nevidomých z německých rodin.“¹⁹

Celý rozsah i obsah výuky byl určen tím, že výuka byla svěřena dominantnímu postavení řádových sester, ačkoli církev ústav nevlastnila, ale pouze spravovala. Održení žáků a izolace od reálného života se projevovala nejzřetelněji v nedostatečném nácviku k samostatnosti a prostorové orientaci mimo ústav. Hradčanský ústav si ale udržoval svoji výlučnost i vůči ostatním laickým slepeckým ústavům a spolkům až do 28. října roku 1948, kdy byl zestátněn.

3.1 Literární a industriální

vyučování na Hradčanském ústavu

Alois Klar se stal rovněž tvůrcem prvních učebních osnov (1808). Výcho-

¹⁷ ŠKODA, J. *Období pobytu Jaroslava Ježka v Hradčanském ústavu slepců*. Praha, 2004, s. 3. [rukopis].

¹⁸ Tamtéž, s. 6-7.

¹⁹ Tamtéž, s. 6.

disky při jejich sestavení se Klarovi stala osobní zkušenost s nevidomými dětmi, opřená o hlubokou víru v Boha. Jeho pojetí výchovy kladlo důraz na celodenní soustavné zaměstnání nevidomých dětí; náměty k vyučování nacházel v denních pracovních činnostech, které tvořily rámec budoucích speciálních slepeckých řemesel. Vedle hudby, zpěvu a ručních prací se z literárních předmětů zpočátku z trívia vyučovalo pouze pamětnému počítání. Klar však chybně předpokládal, že čtení a psaní jsou chudému slepci spíše na obtíž. Neznamená to ale, že je zcela podcenil. Navrhl postupovat tak, aby ústav výjimečně nadané žáky individuálně podporoval i v nábviku těchto dovedností.

Posléze Klar sám z vlastních finančních prostředků podpořil nevidomého žáka Hradčanského ústavu Václava Ptáčka (1799–1874) tím, že zaplatil jeho studia. Ptáček získal učitelskou způsobilost a stal se prvním nevidomým kvalifikovaným učitelem v Čechách. Ptáček pak v ústavu působil za byt a stravu ve funkci výpomocného učitele od svých dvaceti let až do smrti, tedy 53 roky.

Dalším ředitelem ústavu se stal osvícenecký kněz a univerzitní profesor František Příhonský (1788–1850). Tomu se podařilo prosadit do vzdělávacího procesu mnoho pokrokových myšlenek, zejména zavedení výuky psaní a čtení. V důsledku toho se pozvedla úroveň i rozsah ostat-

ních předmětů. „Učební plán všeobecně vzdělávacích i odborných předmětů byl na tehdejší dobu značně rozsáhlý.“²⁰ Kromě písemného počítání (v pamětném naopak děti vynikaly) nebyly osnovy v porovnání s obecnou školou zásadně redukovány. Pro výuku psaní se používala hladká reliéfní i vypichovaná latinka (Kleinova), psalo se normálním i vypichovaným písmem. Také industriální vyučování bylo na výši, opíralo se o práci s přírodními materiály a znalost přírody, jeho cílem bylo osvojení slepeckých řemesel. Žáci pracovali s různými nástroji i materiály. Rozvíjelo se postupně i hudební vzdělávání.

3.1.1 Přínos prvních učitelů

3.1.2 Antonín Doležálek

Prvním učitelem v ústavě byl jmenován Antonín Doležálek (1799–1849). Narodil se 3. dubna 1799 v Lipnici. Vystudoval šest tříd gymnázia, poté vstoupil do piaristického řádu, ale za tři roky z něho vystoupil a věnoval se soukromému vyučování, zvláště slepců. Proto byl povolán r. 1826 do Hradčanského ústavu, kde setrval do roku 1830. V roce 1835 byl jmenován ředitelem ústavu slepých v Budapešti (tehdejší Pešti), který značně povzněl, zavedl tam např. i tělesnou výchovu. Přátelil se s básníkem J. Kollárem (1793–1852) a podnikl s ním několik společných cest do Francie, Německa a Itálie, kde navštěvoval přední ústavy pro slepé. V r. 1846 se vzdal svého

²⁰ SOLAROVÁ, S.; ŠARBACH, Z. *Dějiny nejstarší školy pro nevidomé v Čechách*. Praha, 1992, s. 22.

místa ředitele a odstěhoval se do Vídně. Je autorem několika studií a knih o výchově zejména slepých dětí, ale i neslyšících a mentálně retardovaných. Zemřel roku 1849 ve Vídni.

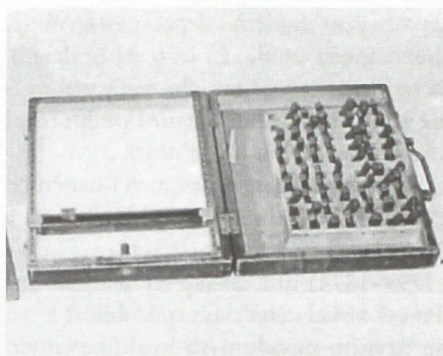
Velkou zásluhu na rozvoji výuky na Hradčanském ústavu ve třicátých až sedmdesátých letech 19. stol. měl jeho další vynikající pedagog – Josef Bezecný.

3.1.3 Josef Bezecný

Patří bezesporu k nejlepším speciálním pedagogům 19. stol. u nás, kteří byli schopni svojí neobyčejnou invencí i renesanční šíří záběru vytvořit základy metodologie tohoto oboru. Josef Bezecný (1803–1871) se narodil v Opařanech u Tábora, po odchodu do Prahy studoval současně konzervatoř, učitelství a navštěvoval přednášky na Karlově univerzitě a i technické obory. Po několika letech učitelské praxe v Táboře mu byla opakovaně, díky jeho vynikající pověsti pedagoga, vyslovována nabídka učit na Hradčanském ústavu. Přijal ji teprve v roce 1829. Od tohoto roku působil ve funkci nadučitele a později i správce ústavu až do své smrti 21. října 1871. Josef Bezecný sám vyučoval mnoha předmětům a vypracoval pro nevidomé děti několik prvních učebnic (zeměpisu, dějepisu, přírodopisu a fyziky), které sám napsal vypichovanou latinkou. Po celou dobu se soustavně věnoval tvorbě rozličných učebních pomůcek, které do té doby v ústavu neexistovaly. Sestrojil mj. početní tabulku, tvary číslic odléval z kovu. Zajistil pro ústav stroj na psaní Kleinova písma,

vytvořil tabulku z lepenky pro vlastní psaní nevidomými. Vyrobil reliéfní globus i dřevěné rozkládací mapy, opatřil přírodopisné pomůcky. Sám výborný hudební interpret a příležitostný skladatel pozvedl výuku hudby, osobně vyučoval ladění klavírů. Zařadil se ke klasikům rodící se české tyflopédie, na jehož práci navázalo mnoho dalších.

Kleinův psací stroj z poloviny 19. stol.

Po smrti Josefa Bezecného v r. 1871 a po převzetí správy ústavu a výuky řádovými Milosrdnými sestrami Karla Boromejského v r. 1879 obsah vyučování poněkud stagnoval. Významným prvkem se stalo zavedení Brailleova písma, což iniciovali sami nevidomí hudebníci, protože Brailleův notopis byl tou dobou již velmi rozšířen. Na začátku století se vyučovalo souběžně Kleinovo i Brailleovo písmo, rozsah výuky kopíroval (nebo se o to spíše pokoušel) rozsah osnov obecných škol (až v roce 1928 vydány osnovy výuky pro

„úchylnou mládež“). Z řemeslné výuky téměř sešlo (vyučovaly se pouze ruční práce), naopak hudební vzdělání se stále zdokonalovalo. Během první poloviny 20. stol. se do dějin ústavu významně zapsaly také dvě řádové sestry.

3.1.4 Marie Hoňková, řádovým jménem Domináta

Sestra Domináta (1887–1955) byla absolventkou učitelského kurzu, poté nastoupila roku 1911 na trvalo na Hradčanský ústav, od roku 1925 až do zestátnění ústavu (1948) zastávala funkci matky představené a současně ředitelky školy. Za jejího působení došlo k modernizaci a dovybavení ústavu, v roce 1929 se zasloužila o otevření opatrovny pro děti od tří let. Sama se vzdělávala i teoreticky, hojně publikovala a cestovala do zahraničí, přednášela tyflopédagogiku na učitelském ústavu, posléze byla jmenována do komise Ministerstva školství a národní osvěty pro speciální školy. Významný je její první návrh českého zkratkopisu v Brailleově písmu z roku 1923, vydaný tiskem roku 1929.

3.1.5 Anna Sedláčková, řádovým jménem Aquina

Anna Sedláčková (1877–1950) nastoupila do ústavu v roce 1908 a působila v něm přesně čtyřicet let. Stejně jako Josef Bezecný je autorkou mnoha speciálních tyflopédických pomůcek, které sama navrhovala a vyráběla s ohledem na využití hmatu nevidomých dětí. Jejím nejvýznam-

nějším počinem je adaptace Lormovy dotykové abecedy z německého do českého jazyka. Ta je využívána při komunikaci s hluchoslepými lidmi dodnes.

Hradčanský ústav pro slepé děti byl transformován na zvláštní mateřskou školu a základní školu dne 21. září 1948.

Literatura:

- Dějiny Univerzity Karlovy 1348–1990.* Díl 3, 1802–1918. F. Kavka; J. Petráň (red.). Praha : Karolinum, 1997.
- DIGRIN, L. *Vývoj slepeckého tisku v našich zemích.* Praha : Tyfloinformační agentura Radar, 1993.
- HLAVÁČKOVÁ, ; SVOBODNÝ, *Pražské špitály a nemocnice.* Praha, 1999, s. 87–89.
- Kdo je kdo v našich dějinách do r. 1918.* Praha, 1996.
- LAŠŤOVKA, M.; LAŠŤOVKOVÁ, B.; RATAJ, T.; RATAJOVÁ, J.; TŘIKAČ, J. *Pražské spolky.* Praha : SCRIPTORIUM, 1998.
- LEDVINKA, V.; PEŠEK, J. (ed.). *Od středověkých bratrstev k moderním spolkům.* Praha : SCRIPTORIUM, 2000.
- Obečné otázky neziskového sektoru.* Sborník. Praha : AGNES, 1999.
- Ottův slovní naučný.* Díl XII. Praha : J. Otto, 1883.
- Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v Republice československé v roce 1931.* Praha : Státní ústav statistický, 1935.
- PEŠKOVÁ, J. *Role vědomí v dějinách.* Praha, 1997.

-
- SMÝKAL, J. *Pohled do dějin slepeckého písma*. Brno : Česká unie nevidomých a slabozrakých, 1995.
- SMÝKAL, J. *Pohled do dějin slepeckých spolků*. Brno : Slepecké muzeum SONS v Brně, 2000.
- SMÝKAL, J. *Tyflopedické kalendárium*. Brno, 1995.
- SMÝKAL, J. *Tyflopedický lexikon jmenný*. Brno : Technické muzeum v Brně, 2001. ISBN 80-86413-30-6.
- SOLAROVÁ, S.; ŠARBACH, Z. *Dějiny nejstarší školy pro nevidomé v Čechách*. Praha, 1992.
- Stanovy spolku*. 1808.
- 100 roků Klarova ústavu slepců v Praze*. Praha : Ústav pro zaopatřování a zaměstnávání dospělých slepců v Praze vlastním nákladem, 1932.
- ŠKODA, J. *Období pobytu Jaroslava Ježka v Hradčanském ústavu slepců*. Praha, 2004. [rukopis].
- TITZL, B. *Péče o tělesně postižené dítě*. Praha, 1985.
- Výroční zpráva za rok 1917*. Praha : Klarův ústav vlastním nákladem, 1918.
-

PREKOPOVÁ, J.; SCHWEIZEROVÁ, Ch. *Neklidné dítě*.

Praha : Portál, 2008. 160 s. ISBN 978-80-7367-351-2.

Některé děti svou zvýšenou dráždivostí, neposedností a rozjiveností dovádějí k zoufalství rodiče, učitele, vychovatele i lidi, k nimž nemají žádný vztah. Neklid se u nich stává vývojovou poruchou, kterou je třeba brát vážně. Kniha vysvětluje příčiny hyperaktivity vrozené i získané, přináší poznatky z oblasti neurofyziologie i sociologie a seznamuje s možnostmi nápravy-terapie. Nabízí podporu a rady rodičům neklidných dětí a doporučení pedagogům.